

Володимир КИРИЛЕНКО

**БАНКІВСЬКА СИСТЕМА:
СУТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ЇЇ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ**

Резюме

Розглянуто економічний зміст понять «банківська система», «банк», позначено їх авторське уявлення. Досліджено особливості функціонування різних типів банківських систем. Обґрунтовано позицію про необхідність підвищення рівня капіталізації, самодостатності, надійності та прозорості вітчизняної банківської системи виходячи з вимог Базельського комітету I і II.

Ключові слова

Банківська система, банк, принципи побудови банківської системи, капіталізація, самодостатність, надійність, прозорість.

Класифікація за JEL: G21.

© Володимир Кириленко, 2010.

Кириленко Володимир, канд. екон. наук, доцент кафедри економічної теорії, Тернопільський національний економічний університет, Україна.

Актуальність теми. Сталий економічний розвиток значною мірою залежить від чинної кредитно-фінансової системи, зокрема банківської. Ефективність функціонування банківської системи потребує наявності теоретико-методичних засад щодо конкретизації її суті та перспектив розвитку. Однак на сьогодні не існує однозначного підходу до визначення понять «банківська система» і «банк», не висвітлені всі їх риси, які проявилися на сучасному етапі розвитку економіки.

Дослідженнями проблем банківської системи займається багато зарубіжних і вітчизняних вчених. Серед зарубіжних вчених варто відзначити А. Архипова, А. Городецького, Є. Олейнікова, Є. Жукова, В. І. Колесникова, Л. П. Кролівецьку, О. І. Лаврушина, О. Рогову, Пітера С. Роуза та ін. Суттєвий внесок у розвиток цієї проблеми вносять і вітчизняні вчені: Б. Адамик, В. Атанасов, Н. Бицька, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Гриценко, І. С. Гуцал, О. В. Дзюблюк, В. В. Козюк, А. С. Криклій, А. М. Мороз, М. І. Савлук, О. Яременко та інші. Дослідження вчених дали змогу поглибити знання у даній проблемі, узагальнити і систематизувати різні точки зору.

Метою дослідження є визначення сутності понять «банківська система» і «банк» та висвітлення їх нових рис, виявлених у процесі дослідження.

Банківська система – важливий елемент економічного базису суспільства, що розвивається за законами ринкової економіки. Вона є основою кредитно-фінансової системи. Без неї неможливе функціонування сучасної економіки. Як складова частина економічної та кредитно-фінансової систем банківська система не лише залежить від них, а і сама сприяє їх розвитку. З розвитком економіки відбуваються кількісні та якісні зміни як у банківській, так і у кредитно-фінансовій системі загалом.

Банківська система – це комплекс різноманітних банківських інституцій та їхніх властивостей, що мають різні форми власності, організаційно-правовий статус, напрями діяльності, які взаємодіють між собою як єдине ціле. Вона внутрішньо організована, усі структурні елементи її взаємопов'язані, певним чином упорядкована система зв'язків між банками, їх кредиторами і позичальниками.

Банківська система має загальну мету і завдання. Основне її призначення – регулювання кредитних і грошових потоків, сприяння економічному зростанню.

У зарубіжній і вітчизняній економічній літературі поняття «банківська система» широко розповсюджено, але при цьому єдиного підходу до його визначення немає. Трапляються широке і вузьке його трактування. У широкому значенні під банківською системою розуміють кредитно-фінансову систему взагалі. Розглядають її як сукупність різних видів банків і кредитних

установ, за допомогою яких здійснюють мобілізацію коштів і надають різноманітні послуги щодо приймання вкладів і надання кредитів.

У вузькому розумінні банківську систему розглядають лише як сукупність різних видів взаємопов'язаних між собою банків, що функціонують як єдиний організм у даний історичний період і виконують відповідні функції пов'язані зі здійсненням мобілізації коштів, наданням різноманітних послуг (приймання вкладів і надання кредитів) з метою отримання доходу.

Основною причиною існування різноманіття в розумінні поняття «банківська система» є її складність, яка з розвитком економічної системи і набуттям нових властивостей зростає. У третьому томі «Капіталу» К. Маркс, посилаючись на слова одного зі своїх попередників, писав: «Банківська система – найбільш витончений і досконалий витвір, до якого взагалі приводить капіталістичний спосіб виробництва» [1, с. 156].

Сучасні вчені-економісти також вважають, що банківська система не є простою сукупністю банків і роблять зауваження один одному з приводу неточного визначення цього поняття. Однак визначення, які вони самі дають, мало що змінює, а часто ускладнює розуміння цього поняття. На думку професора М. І. Савлука, «...більш правомірним видається формулювання банківської системи як законодавчо визначеної, чітко структурованої та субординованої сукупності фінансових посередників, які здійснюють банківську діяльність на постійній професійній основі і функціонально взаємоув'язаних в самостійну економічну структуру» [2, с. 564].

Професор С. В. Мочерний трактував банківську систему як «сукупність фінансових установ грошового ринку (що займаються банківською діяльністю) у їх взаємозв'язку і взаємодії, діяльність яких законодавчо визначена» [3, с. 86].

Банківська система:

- об'єктивно існує незалежно від волі та свідомості людей;
- об'єднує різні банки однією ідеєю – отримання доходу, забезпечення економічного зростання;
- сприяє виконанню цілісної програми, спрямованої на розвиток власної системи;
- забезпечує зв'язок не лише між своїми складовими елементами, а й із середовищем.

Типовими ознаками банківської системи є:

- а) наявність елементів, які спрямовані на єдність цілей;
- б) наявність специфічних властивостей;
- с) здатність до взаємозамінювання елементів;
- д) її динамічність, самоурегульованість та керованість;

е) наявність центрального банку, координатора системи, регулятора грошово-кредитних і фінансових процесів в економіці.

Специфіка банківської системи проявляється в її функціях, які мають певні особливості та взаємопов'язані між собою. Існують різні підходи до класифікації функцій банківської системи, їх змісту і кількості. Автор приєднується до науковців, які виділяють три наступні функції:

- створення грошей і регулювання грошової маси;
- трансформаційна функція;
- стабілізаційна функція.

Функція створення грошей і регулювання грошової маси дає можливість банківській системі оперативно змінювати масу грошей в обігу, збільшувати або зменшувати її відповідно до попиту на гроші.

Суть трансформаційної функції полягає в тому, що банки забезпечують мобілізацію вільних коштів одних суб'єктів господарської діяльності та передачу їх іншим. На основі цього створюється можливість зміни (трансформації) величини й термінів грошових капіталів та фінансових ризиків.

Стабілізаційна функція має призначення забезпечувати сталість банківської діяльності та грошового ринку. Банківська система функціонує в умовах підвищеного ступіні ризику, постійної загрози втрати грошей та банкрутства. Це викликає необхідність постійної боротьби з ризиками. Виступаючи посередниками грошового ринку, банки беруть на себе відповідальність перед інвесторами за банківський ризик своїх позичальників.

Виконання функцій забезпечують відповідні закони та нормативні акти, які регламентують діяльність усіх ланок банківської системи та створення належного механізму контролю й нагляду за дотриманням як чинного законодавства, так і діяльності банків.

Оскільки центральною ланкою банківської системи є банк, то це передбачає доцільність з'ясування його економічної сутності.

Термін «банк» походить від італійського «banco» й означає «конторка», «лава», «стіл», за яким міняйло здійснював обмін грошей. Багатьма мовами світу слово «банк» має аналогічне значення: bank (англ., нім.), banco (італ.), banque (фр.). Як стверджує історична наука, цей термін виник у складних умовах на певному етапі розвитку кредиту і був відомий не менш ніж 3000 років тому в Ассирії, Вавилоні, Єгипті [4, с. 50]. В українській мові це слово почали вживати давно за посередництвом французької мови.

У науковій літературі не існує єдиного підходу щодо визначення сутності банку, кількості функцій, основних операцій, які він виконує, їхнього співвідношення між собою. У переважній більшості праць західних і вітчизняних економістів банк розглядають як: а) фінансовий посередник, що виконує комплекс базових операцій; б) фінансова інституція, що надає певний

спектр послуг; в) підприємство або фінансове підприємство, що виконує різні посередницькі функції; г) фінансова організація, що виконує певні функції або здійснює відповідні операції [5, с. 360].

У «Словнику сучасної економіки МАКМІЛЛАНА» банк характеризується як фінансовий посередник, який приймає кошти, зазвичай, у вигляді депозитів, що видають на вимогу або при повідомленні за короткий термін, які він використовує для надання кредитів у вигляді овердрафтів, позик або дисконту векселів, а також для інвестицій в інші, здебільшого, фінансові активи (такі як ринкові цінні папери) [6, с. 9].

У «Економічному тлумачному словнику» за ред. Л. М. Алексєнко і В. М. Олексієнко банк визначено як фінансове підприємство (економічна інституція), що зосереджує (акумулює) тимчасово вільні грошові кошти (вклади, депозити), виступає посередником при взаємних платежах і розрахунках між фізичними та юридичними особами, регулює грошовий обіг, випускає цінні папери тощо [7, с. 68].

У ст. 3 першого варіанту Закону України «Про банки та банківську діяльність», прийнятого 20 березня 1991 р., банк трактується як будь-яка установа, що виконує функції кредитування, касового і розрахункового обслуговування економічних суб'єктів та здійснює інші банківські операції, передбачені цим законом. Таке широке тлумачення поняття «банк» пізніше, під тиском лобістів, численних власників банків, українськими законодавцями було переглянуто.

У 1993 р. у цей закон було внесено деякі уточнення, які конкретизували поняття «банк» і обмежили функціональну діяльність небанківських фінансових посередників. Останнім заборонили відкривати рахунки, приймати вклади, здійснювати розрахунки та кредитування.

Більш суттєве уточнення поняття «банк» законодавцями було зроблено у другому варіанті Закону України «Про банки і банківську діяльність», який було прийнято у грудні 2000 р. У ст. 2 цього варіанту Закону банком названа юридична особа, яка має право одночасно здійснювати три види операцій: залучення коштів у вклади, розміщення цих коштів від свого імені та ведення банківських рахунків своїх клієнтів.

На наш погляд, усі визначення терміну «банк», представлені у працях зарубіжних і вітчизняних вчених-економістів, мають право на існування, заслуговують уваги. Усі вони свідчать про те, що банк є багатограним, складним поняттям, тому його можна характеризувати і як особливий вид підприємницької діяльності, і як кредитно-фінансову установу, що пов'язана з рухом позичкових капіталів, їх мобілізацією і розподілом.

Тут багато залежить від того, наскільки широко чи вузько трактує банк законодавство тієї чи іншої країни. Наприклад, у Німеччині та Франції статус банку може отримати будь-який фінансовий посередник, що виконує деякі операції, віднесені законом до банківських. Так, у Законі ФРН про банки від 10 липня 1961 року до банків віднесено «будь-яке підприємство, яке вико-

нує один чи кілька видів банківських операцій». Проте в Бельгії, Італії, Іспанії, Греції та інших країнах законодавство обмежує банк переважно депозитною діяльністю [2, с. 548].

Для розвинених країнах питання, як трактувати банк – широко чи вузько, не є принциповим. Фінансовим установам не забороняють використовувати у своїй назві поняття «банк». Інша ситуація в нашій країні. Використання цього поняття в назві фінансової установи не допускається, вважається порушенням чинного законодавства. Наприклад, спроба деяких вітчизняних ломбардів використовувати у своїх назвах і рекламі термін «банк» викликала тривогу як з боку НБУ, так і з боку Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг [8, с. 62].

Необхідність конкретизації поняття «банк» на сучасному етапі розвитку української економіки і кредитно-фінансової системи, на наш погляд, пов'язана з тим, що банків у країні дуже багато, а тут ще й інші кредитно-фінансові посередники претендують на частку доходу. З часом, коли вітчизняні банки стануть потужнішими і їх кількість значно зменшиться, наприклад, у чотири рази, усе зміниться. Виникне потреба трактувати банк більш широко.

Як справедливо визначає професор М. І. Савлук, незважаючи на розбіжності у трактуванні поняття «банк», можна знайти дещо спільне в усіх розглянутих підходах і визначити банк у правовому аспекті як фінансового посередника [2, с. 549]. Це особливо важливо сьогодні, коли почали з'являтися праці вчених-економістів, де ця теза зазнає критики.

Так, І. Б. Івасів у праці «Сучасний банк – в пошуку ідентичності» стверджує, що, починаючи з кінця минулого століття, коли банки зіткнулися з кризою ідентичності, «традиційне бачення банку як інституту фінансового посередництва більше не відповідає реальності. Це викликає необхідність запровадити поняття «сучасний банк», як альтернативу традиційному розумінню банку» [9, с. 46].

У своєму дослідженні вчений виходить з того, що банк, функціонуючи в оболонці фінансового ринку, перебуває в залежності від навколишнього середовища і змінюється разом зі змінами фінансового ландшафту. Щоб зрозуміти нове обличчя банку, іншими словами – зрозуміти природу сучасного банку, вчений пропонує звернутися до цих змін. Вчений називає провідні тенденції, за якими розвивались фінансові ринки в останні десятиріччя. Це: (1) процеси розвитку технологій; (2) глобалізація; (3) дерегулювання.

Автор статті згідний з ученим у тому, що з модернізацією постіндустріального суспільства, його перетворенням в інформаційне суспільство, відбувається еволюція сутності банку. Зміна суті банку та його ролі в економіці пов'язана з розвитком економічної системи суспільства, еволюцією грошей і зміною характеру банківських послуг. З перетворенням інформації на важливий вид економічних ресурсів, з розвитком інформатизації суспільства, виникають нові засоби і канали передачі інформації, у банківський ді-

яльності зростає значення тих її елементів, які пов'язані зі збиранням, обробкою і наданням інформації. Це все супроводжується появою принципово нових технологій надання банківських послуг.

Водночас, на нашу думку, незважаючи на «інформаційний переворот» і «технологічний прорив», банки в ринковому середовищі залишаються:

- посередниками у кредиті між грошовими та іншими функціонуючими підприємцями;
- посередниками у платежах;
- мобілізаторами грошових доходів та збережень для перетворення їх у капітал;
- створювачами кредитних засобів обігу.

Щоправда, у кінці свого дослідження, відповідаючи на запитання члена Ради Директорів ФРС США М. Ольсона: «Чи продовжують банки залишатись особливими?», – І. Б. Івасів схиляється до поглядів тих науковців, які вважають, що банк як фінансовий посередник помре лише з відміною грошових засобів, і сам відмовляється від своїх поглядів, дає позитивну відповідь [9, с. 47].

Функції та операції банку також залежать від його типу (приватний, колективний, державний, транснаціональний) та виду (комерційний, ощадний, кооперативний тощо), рівня розвитку кредитно-банківської системи. З розвитком банку роль основних функцій і операцій, які він виконує, зростає, змінюється значимість кожної з них, з'являються нові. Тому кількість функцій і основних операцій, їхня значимість у різні історичні періоди різна.

У світовій практиці історично відомі три види національних банківських систем:

- а) дворівнева банківська система;
- б) трирівнева банківська система;
- в) централізована (однорівнева) монобанківська система.

Дворівнева банківська система представлена на рис. 1. Перший рівень цієї системи створює центральний банк, який організовує і контролює грошовий обіг у країні, тобто проводить державну емісійну і валютну політику, є основою резервної системи. Центральні (емісійні) банки обслуговують лише дві категорії клієнтів: банківські інституції та урядові структури. Другий рівень утворюють самостійні, але підконтрольні центральному банку неемісійні банки та різні кредитно-фінансові установи, клієнтами яких є підприємства, організації, населення. Дворівневими вважають банківські системи Великобританії, Німеччини, Франції, США, Росії, України та багатьох інших країн.

За дворівневою системою відносини між банками будують у двох площинах: по вертикалі та по горизонталі.

Рисунок 1.

Дворівнева структура кредитно-банківської системи

По вертикалі – це відносини підпорядкування між центральним банком та іншими, неемісійними банками. Тут центральний банк виступає в ролі організатора і контролера грошового обігу в країні.

По горизонталі – це відносини рівноправного партнерства та конкуренції між комерційними банками.

Комерційні банки розвиваються як шляхом нарощування капіталу, так і шляхом створення в регіонах філій або дочірніх відділів. Їхню діяльність повністю або частково регулюють і контролюють центральні банки або спеціально створені кредитні установи.

Трирівнева банківська система відрізняється від дворівневої тим, що окремо виділяється третій рівень, до якого відносять кредитні установи небанківського типу (наприклад, фінансові та страхові компанії, інвестиційні фонди тощо). Трирівнева банківська система успішно функціонує у Швейцарії, Японії та деяких інших країнах.

Централізована монобанківська система – це система, побудована на принципах планового ведення господарства, кошторисного планування і фінансування. Головним завданням банків у цієї системі є не кредитування, а фінансування народного господарства. Така система передбачає лише горизонтальні зв'язки між банками, універсалізацію їх операцій і функцій. Її можна охарактеризувати як однорівневу. Тут усі банки країни (у тому числі й центральний банк) перебувають на одному рівні, виступають як рівноправні агенти, виконують практично аналогічні функції з кредитно-розрахункового обслуговування клієнтів, або всі вони є державними відділеннями центрального банку.

Централізована монобанківська система характерна для країн з адміністративно-командним, тоталітарним режимом управління. У класичному

вигляді вона була представлена в колишньому СРСР. Базувалась банківська система Радянського Союзу на трьох державних банках-монополістах: Держбанку СРСР, Будбанку СРСР, Внешторгбанку СРСР. За кордоном діяли радзагранбанки. Крім того, існувала система територіальних ощадних кас, а також ломбарди. Кредитні установи небанківського типу, такі як кредитні кооперативи, товариства взаємного кредиту тощо були ліквідовані. Спеціальних фінансових організацій – страхових компаній, інвестиційних фондів, пенсійних фондів – не існувало, тому що системи страхування і пенсійного забезпечення мали державний характер і були складовою частиною державних фінансів.

Банківська система, що існувала в СРСР до 1988 р., являла собою систему державних установ. Їх діяльність регулювали інструкції та розпорядження державних органів і Держбанку СРСР, який, по суті, сам функціонував як міністерство банків, управляючи банківською системою в основному адміністративними методами, виконуючи формальну відповідальність спільно з центральними і місцевими органами влади за зобов'язаннями усіх підлеглих йому кредитних установ.

Як справедливо відмічає А. А. Артем'єв, така банківська система не відповідала принципам функціональної повноти, були порушені також принципи саморозвитку, відкритості, ефективності та інші [10, с. 73–74]. Така банківська система не життєспроможна в умовах ринкової економіки. З роздержавленням і приватизацією виникла потреба у створенні зовсім іншої банківської системи, яка функціонує на ринкових принципах.

Загальна характеристика банківської системи СРСР у період з 1930 до 1987 р. подана в табл. 1.

Різні підходи до побудови банківської системи проявляються у багатьох випадках:

- у співвідношенні форм власності кредитно-фінансових установ. Якщо, наприклад, у США переважають приватні (акціонерні) кредитні інститути, то в країнах Західної Європи і Японії поряд з приватними значне місце посідають напівдержавні, державні та кооперативні кредитно-фінансові установи;
- у характері здійснених послуг, суті банківських операцій, пов'язаних із широким впровадженням електронно-обчислювальної техніки та оргтехніки в банківську сферу;
- у наданні юридичних прав кредитно-фінансовим установам на здійснення операцій. Якщо в США небанківські кредитні інституції мають такі ж самі юридичні права, що і банки, то у Великобританії кредитні інституції (небанківські установи) мають певні обмеження в банківській діяльності;

Таблиця 1.

Основні аспекти і принципи діяльності банківської системи СРСР у період з 1930 до 1987 р.

Основний тип позичальника	Аспекти і принципи діяльності	Державна політика	Характеристика законодавчої бази
Державні підприємства і кооперативи	Банківська система СРСР не відповідає принципам функціональної повноти, були порушені принципи саморозвитку, відкритості, ефективності тощо. Кредитування підприємств було засновано на затверджених планах і кошторисах, не враховувало реальних потреб позичальника у кредитних засобах і можливостей щодо повернення кредиту.	Повна мобілізація тимчасово вільних грошових засобів народного господарства і державного бюджету через банківську систему. Централізація банківських операцій у Держбанку. Кредитування за суворим планом.	Жорстке регулювання з боку держави проведення всіх банківських операцій постановами уряду й інструкціями Держбанку.

- в особливостях розмежування сфер діяльності між комерційними та інвестиційними банками. У деяких країнах Європи (Німеччини, Франції, Австрії, Італії) відсутнє чітке розмежування між комерційними та інвестиційними банками, що визначається положенням останніх на ринку цінних паперів. У Німеччині банки поєднують короткотермінові, депозитно-позичкові та довготермінові інвестиційні операції. У США кредитні та інвестиційні банківські операції чітко розмежовано. Інвестиційні банки спеціалізуються на операціях із державними і корпоративними цінними паперами. Чітко розподілено функції комерційних та інвестиційних банків у Великобританії. Тут інвестиційні банки мають право звертатися до Банку Англії за централізованими кредитами і працюють із залученими коштами комерційних банків;
- у різних принципах побудови комерційних банків. В одних країнах домінує принцип сегментування, що передбачає обмеженість банківської діяльності певним видом операцій чи сектором грошового ринку. В інших – принцип універсальності, що передбачає зняття обмежень на діяльність банків на грошовому ринку. Принцип сегментування чітко простежується в банківському законодавстві США та Японії, де банкам, по суті, заборонено здійснювати опе-

рації з нерухомістю, страхові операції тощо. У більшості країн Західної Європи такі обмеження знято і банки другого рівня мають право надавати будь-які фінансові послуги на грошовому ринку;

- у різних підходах до організації банківського нагляду. Тут чітко виділяються три групи країн, які відрізняються місцем і роллю центрального банку в управлінні та способами побудови наглядових структур в країні. В одній групі країн (Австралія, Ісландія, Іспанія, Італія, Португалія) контрольні функції здійснює центральний банк. У другій групі країн (Австрія, Данія, Канада, Норвегія, Швеція, Фінляндія) контрольні функції покладені на Міністерство фінансів. У третій групі країн (Німеччина, США, Швейцарія, Франція) контрольні функції здійснює центральний банк спільно з іншими органами. Так, Німецький Федеральний Банк працює спільно з Федеральним відомством нагляду за кредитною справою; Федеральна Резервна система США – спільно з Міністерством фінансів, Казначейством США через Управління контролера грошового обігу і незалежним агентством – Федеральною корпорацією страхування депозитів; Національний Банк Швейцарії – з Федеральною Банківською комісією і Швейцарською банківською асоціацією; Банк де Франс – спільно з Комітетом з банківської регламентації, Комітетом з кредитних установ, а також Банківською комісією.

Конкретніше розглянемо структуру і функції банківських систем провідних країн світу.

Найстарішою і найрозвинутішою у світі є дворівнева кредитно-банківська система Великобританії. Усі спеціалісти відзначають її високий ступінь концентрації та спеціалізації капіталу, добре розвинуту банківську інфраструктуру, тісний зв'язок з міжнародним ринком позичкових капіталів та орієнтацією на обслуговування міжнародних економічних стосунків.

На першому рівні дворівневої кредитно-банківської системи Великобританії перебуває Банківський комітет з грошової політики, Банк Англії та Управління фінансових послуг (FSA). Банківський комітет з грошової політики розробляє грошово-кредитну політику центрального банку країни. Банк Англії – центральний банк країни є головною ланкою банківської системи. Управління фінансових послуг (FSA) – це спеціальний наглядовий орган, на який покладено функції нагляду за діяльністю комерційних банків.

На другому рівні:

- депозитні (клірингові), кредитні, торговельні та іноземні банки, кожний з яких має визначену спеціалізацію та специфічні ознаки;
- кредитно-фінансові установи небанківського типу, до яких належать різні фінансові дома, ощадні установи, будівельні товариства, страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні фонди, фінансові компанії, кредитні тощо.

Дворівнева кредитно-банківська система Німеччини відображає особливості національної економіки, пов'язані з федеративною формою державного устрою. Перший рівень – це Німецький Федеральний банк і Федеральне відомство нагляду за кредитною справою. Другий рівень – система комерційних банків та спеціалізованих кредитних установ, кількість яких – 4 тис., а кількість їх відділень у країні – майже 45 тис.

На другому рівні банківської системи перебувають універсальні комерційні банки, в тому числі gros банки і провінційні банки; ощадні банки; кооперативні центральні банки; кредитні товариства; банки спеціального призначення (державні та приватні іпотечні банки); поштові та комунальні банки; інші спеціалізовані банки, зокрема жироцентралі.

Німецькій банківській системі країни властиві високий рівень надійності вкладів та економічна ефективність, які забезпечуються сталістю грошової та валютної систем держави, досконалістю і ліберальністю банківського законодавства, функціонуванням універсально діючих кредитних установ.

Німецька модель банківської системи вважається ідеальною і слугує взірцем для країн-членів ЄС.

Французька дворівнева кредитно-банківська система включає такі основні ланки. На першому рівні перебуває центральний банк Франції (Банк де Франс), Національна кредитна Рада, Комітет з банківської регламентації, Комітет з кредитних установ та Банківська комісія. На другому рівні перебувають комерційні банки різних видів, фінансові компанії, кооперативні кредитні установи, пенсійні фонди, ощадні та страхові каси, товариства взаємного кредиту, каси муніципального кредиту, асоціації та союзи тощо.

Дворівнева банківська система США складається з таких основних елементів. На першому рівні банківської системи перебуває Федеральна резервна система (ФРС), яка включає: Раду керуючих ФРС, 12 федеральних резервних банків (за числом резервних округів, їх у США – 12), які є центральними для своїх округів. Крім названих структур, до першого рівня належить Управління контролера грошового обігу і Федеральна корпорація страхування депозитів (ФКСД).

На другому рівні банківської системи США перебуває 7,5 тис. комерційних банків, до яких належать: банки – члени ФРС (6 тис.); банки штатів, що не є членами ФРС, однак застраховані у Федеральній корпорації страхування депозитів, а також банки, які не є членами ФРС і не застраховані у ФКСД (623). У другий рівень, крім банків, входить кредитна система небанківських спеціалізованих установ: поштові ощадні каси, фінансові та страхові компанії, кредитні кооперативи, пенсійні фонди, фонди соціального страхування, товариства взаємного кредиту, федеральні кредитні установи тощо.

Банківська система США, у своїй внутрішній будові та організації, має такі особливості. По-перше, вона не має єдиної державної політики регулювання банківської діяльності. По-друге, спостерігається тенденція послаб-

лення регулювання і контролю з боку держави і федеральних банків за діяльністю комерційних банків.

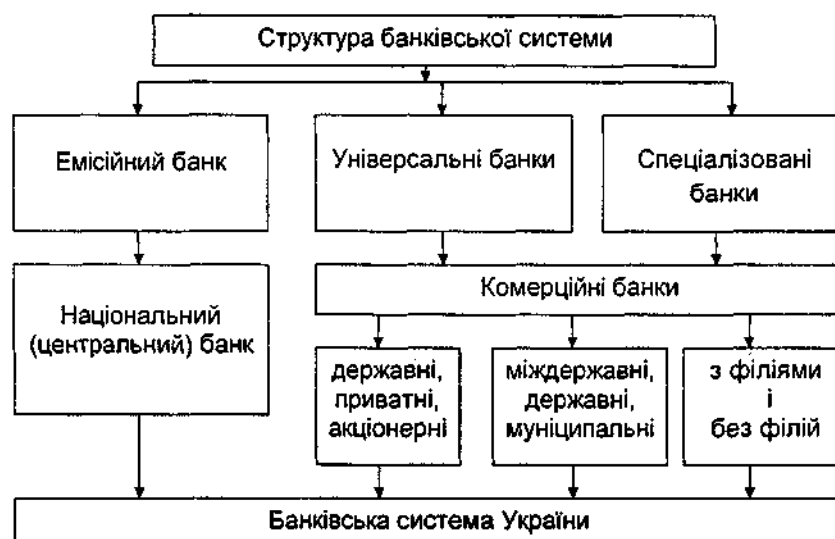
Вітчизняна банківська система має глибоку історію виникнення і розвитку. Тим не менш, її сучасна сутність, за міжнародними стандартами розвитку, є надто молодого, перебуває на етапі становлення. Вона виникла на початку 1990-х років XX ст. шляхом роздержавлення кількох наявних та створення нових – кооперативних і комерційних – банків.

Загальне уявлення про структуру банківської системи України дає рис. 2.

З 2007 р. в Україні, з метою вдосконалення, ініціюється перехід до моделі дворівневої банківської системи ФРН. Спеціалісти вважають, що перехід до німецької моделі є якісно новим підходом щодо розбудови національної банківської системи, яка має посилити процес стимулювання розвитку економіки, викликати довіру населення та бути конкурентоспроможною на зовнішніх ринках. Банківська діяльність дедалі більшою мірою буде ґрунтуватися на принципах відкритості, прозорості, рівності та неупередженості, відповідальності перед клієнтом. Усі банки, що ефективно працюють, незалежно від розміру, матимуть рівні шанси на конкурентному ринку, знайдуть свою нішу, свого клієнта. Перехід до німецької моделі дасть змогу вітчизняним банкам підвищити свій рівень захисту від кризових явищ.

Рисунок 2.

Загальна структура банківської системи України

Але виконання банківською системою нових завдань можливо лише при:

- забезпеченні сталого розвитку економіки;
- усуненні диспропорцій у структурі та темпах розвитку економіки та банківської системи;
- збалансованій політиці;
- зниженні податкового тиску;
- комплексному розвитку законодавства на Базельських принципах;
- безперебійному та ефективному функціонуванню платіжної системи;
- запровадженні Національної системи електронних платежів;
- наявності достатньої кількості кадрів на рівні вищої управлінської та середньої менеджерської ланки.

Для вітчизняної банківської системи швидко розв'язати ці завдання, подолати недоліки в умовах відсутності відповідних кадрів дуже важко. Як вважають спеціалісти, найважливішою проблемою для української банківської системи сьогодні є нестача достатньо кваліфікованих, порядних кадрів на рівні вищої управлінської та середньої менеджерської ланки, й, особливо, у сфері управління ризиками. За оцінками експертів міжнародного рейтингового агентства Standard & Poor's, у понад 80% банків СНД, і ця цифра цілком придатна до української банківської системи зокрема, система управління ризиками не відповідає міжнародним стандартам або взагалі відсутня [11, с. 13].

Важливою залишається проблема адаптації української банківської системи до Базельських принципів ефективного нагляду за банківською діяльністю, що покладено в основу Європейського банківського законодавства і визначають засади організації ефективності банківського нагляду та регулювання в країнах-членах ЄС [12]. Хоча як виявилось, вони теж мають дуже багато білих плям, які яскраво проявились у поточних умовах світової фінансової кризи. Як справедливо відзначають спеціалісти, Базельські принципи не дуже значно роблять акцент на ризиках ліквідності. Тоді, як показує досвід, саме ризики ліквідності, переважно, є каталізатором кризових явищ у банках. Тому Базельський комітет постійно працює і покращує свої принципи.

Особливо важливою для банківської системи України є проблема інтеграції у глобальну банківську систему через забезпечення світових принципів функціонування: самодостатність, надійність, прозорість тощо.

Самодостатність – основа функціонування банківської системи, самостійної банківської діяльності. Забезпечення принципу самодостатності дає банкам можливість повністю покривати свої операційні видатки за рахунок

одержаних операційних доходів, отримувати нагромадження, достатні для самофінансування затрат, необхідних для розширеного відтворення і соціального розвитку.

Надійність банківської системи означає її здатність виконувати свої функції в умовах виникнення збоїв і відмов її елементів у встановлених умовах протягом певного періоду часу. Протилежною властивістю надійності є ризикованість банківської системи, що означає загрозу втрат від операцій, які здійснюють кредитні установи. Надійність – це агрегований показник, його характеризує певна система показників, взятих з різними вагами-коефіцієнтами, що впливають на кінцевий результат.

Розрізняють зовнішні та внутрішні чинники, які визначають надійність банківської системи. Зовнішні – це чинники, зумовлені впливом зовнішнього середовища, вони визначають стан фінансового ринку, національної та світової економіки, політичний клімат у країні, форс-мажорні обставини. Внутрішні чинники пов'язані, передусім, із забезпеченістю власним капіталом, професійним рівнем персоналу і якістю менеджменту, а також внутрішньою політикою банків. До внутрішніх чинників надійності відносять фінансову звітність, її якість, склад акціонерів, розмір капіталу та масштаби діяльності, консервативність, прозорість і публічну активність.

Самодостатність і надійність банківській системі розвинутих країн забезпечується, насамперед, наявним капіталом і його можливістю до прирощення. Найважливішим джерелом зростання власних засобів (капіталу) є прибуток і фонди банку, що формуються з прибутку. На долю цих джерел припадає до 40% збільшення капіталу банків. Широко практикується збільшення капіталу банків шляхом злиття і поглинань, розвитку ринку IPO, тобто публічного розміщення акцій на біржах як усередині країни, так і за її межами.

Розглядаючи розмір власного капіталу як суттєвий чинник самодостатності та надійності банківської системи, здатності банків здійснювати активні операції, варто не забувати, що йдеться про реальний, а не фіктивний капітал. Наявність і зростання частки фіктивного капіталу, тобто сформованого неналежними активами, стає причиною виникнення фінансових криз. У минулому в цілої низки зарубіжних і вітчизняних банків значна частина капіталу була фіктивною [13]. Така капіталізація не збільшує ні ресурси банку, ні його фінансову стійкість і надійність. Вона, навпаки, затіняє наявність реальних проблем і ризиків, утруднює об'єктивний аналіз ситуації в банку.

Сумарні активи комерційних банків США становлять \$12,2 трлн, кредитно-фінансових установ Єврозони – 31,8 трлн євро [14, с. 5]. Частка банківського капіталу в країнах Центральної та Східної Європи становить близько 40% від ВВП, а в країнах ОЕСР – близько 80% ВВП. Певне уявлення про рівень капіталізації деяких наймогутніших банків Центральної та Східної Європи дають дані табл. 2. [15, с. 48].

Таблиця 2

Банки, що входять у список Financial Times наймогутніших за капіталізацією компаній Центральної та Східної Європи

Місце		Банки	Країни	Ринкова капіталізація, \$ млн	Головний акціонер
2007 рік	2006 рік				
4	4	Ощадбанк	Росія	70480,9	ЦБ РФ
13	13	PKO Bank	Польща	16630,2	Польська держава (51,5%)
14	14	Pekao	Польща	14830,7	UniCredit Group (52,9)
17	16	OTP Bank	Угорщина	12809,8	Розпорошена власність
21	21	Bank BPH	Польща	9765,5	UniCredit Group (71,3)
31	33	Bank Zachodni Wbk	Польща	6797,0	AIB Group, Dublin (70,5%)
33	24	Komerční Banka	Чехія	6581,5	Société Générale (60,3%)
34		Romanian Bank of Development	Румунія	5839,1	Société Générale (58,3%)
38	52	Bre Bank	Польща	4876,7	Commerzbank (70%)
46	38	ING Bank Śląski Bsk	Польща	3410,9	ING Group (75%)
49	45	Bank Millennium	Польща	3278,0	Banko Comercial Portugues SA (65,5%)
67	58	Kredyt PBI	Польща	2229,8	KBC Bank (80%)
82	60	Banka Transilvania	Румунія	1656,4	Розпорошена власність

Дані табл. 2 свідчать, по-перше, про те, що найбільший рівень капіталізації має з великим відривом Ощадбанк Росії. По-друге, не спостерігається тенденції до зниження їх ролі: деякі банки за рік піднялись на більш високе місце в рейтингу, деякі його знизили, тобто не можна стверджувати, що котирування штучні, відображають лише минулий незалежний статус цих банків.

На фоні представлених банків Центральної та Східної Європи, вітчизняна банківська система не відповідає стандартам самодостатності та на-

дійності у класичному розумінні. Основною причиною цього є недостатній рівень її капіталізації. Про рівень активів і капіталізації українських банків, можливості кредитування реального сектора економіки свідчить табл. 3 [16].

Таблиця 3.

Рівень активів і капіталізації банків України у 2003–2008 рр.

Показники	Роки					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Обсяг номінального ВВП, млрд грн.	264,2	296,2	441,5	544,2	720,7	950,5
Загальні банківські активи, млрд грн.	105,5	141,5	223,0	353,1	619,0	973,3
Загальні банківські активи, у % від ВВП	39,9	47,8	50,5	64,9	85,9	102,4
Балансовий (банківський) капітал, млрд грн.	12,9	18,4	25,5	42,6	69,6	119,3
Банківський капітал, у % від ВВП	4,9	6,2	5,8	7,8	9,7	12,5
Статутний капітал, млрд грн.	8,1	11,6	16,1	26,3	42,9	82,5
Частка статутного капіталу у балансовому капіталі, у %	63,0	63,3	63,4	61,7	61,6	69,1
Регулятивний капітал, млрд грн.	13,3	18,2	26,4	41,1	72,3	123,1
Кредитний портфель, млрд грн.	73,4	97,2	156,4	269,7	485,5	792,4
Кредитний портфель, % від ВВП	27,8	32,8	35,4	49,6	67,4	81,4

Як показують дані, упродовж 2003–2008 рр. тривала тенденція до збільшення усіх наведених показників щодо банківської системи України. Причому темпи зростання більшої частини показників за останні два роки були найвищими і значно перевищували темпи зростання ВВП. Загальні активи банків за цей період збільшилися у понад 3,5 разу і становили 141,5 млрд грн. Завдяки динамічному зростанню загальних активів, їх частка у ВВП збільшилася з 39,9% у 2003 р. до 102,4% у 2008 р.

Балансовий капітал зріс майже в 9,3 разу і на початок 2009 р. дорівнював понад 119263 млн грн. Балансовий капітал збільшувався за рахунок зростання статутного капіталу, внаслідок переоцінки основних засобів та

нематеріальних активів, резервного фонду, емісійних різниць, результату минулих років, загальних резервів та дивідендів, спрямованих на збільшення статутного капіталу. Завдяки зростанню балансового капіталу, його співвідношення до ВВП протягом 2003–2008 рр. збільшилося з 4,9 до 12,5%.

В останні роки зростанню капіталізації у вітчизняній банківській системі сприяв іноземний капітал. При цьому важливо відзначити, що раніше іноземні інвестори прагнули здебільшого створювати в Україні банки заново, з нуля. Нині в переважній більшості випадків спостерігається придбання акцій, частин або банків загалом. При цьому за придбанням нерідко слідує або намічається збільшення капіталу і розширення діяльності. Це свідчить про довіру до іноземних банків.

Влада нині підтримує розширення участі іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі. І не лише тому, що з приходом іноземних вкладень з'явилися додаткові ресурси для активних операцій банків, кредитування нашої економіки і громадян. Не менш важливим є те, що з приходом іноземних інвестицій приходить і зарубіжний передовий досвід роботи й управління банками, ведення банківського бізнесу, нові банківські технології, автоматизація банківських процесів тощо. У законодавчому порядку були забезпечені рівні умови участі резидентів і нерезидентів у капіталі банків.

Незважаючи на позитивні тенденції, проблема збільшення банківських активів і рівня капіталізації українських банків залишається однією з найактуальніших.

Усвідомлюючи надзвичайну важливість збільшення рівня капіталізації для розвитку банківської системи і окремих банків необхідно при цьому не допускати, щоб це відбувалося за рахунок фіктивного капіталу. Тому одна із задач Центрального банку – проводити непримириму боротьбу з фіктивним капіталом, створювати комерційним банкам сприятливі умови для збільшення реальної капіталізації. Для цього, Національному банку необхідно розширювати можливості субординованого запозичення, скасувати обов'язкове використання накопичувального рахунку у процесі емісії, лібералізувати деякі умови придбання акцій, декілька змінити методологію визначення власних засобів (капіталу) тощо.

Важливе значення для забезпечення стабільності банківської системи та довіри до неї має впровадження в банківську практику міжнародних стандартів прозорості та відкритості інформації. Це вимагають і закони інтеграції банківської системи окремої країни у глобальну фінансову систему. Вітчизняним і міжнародним інвесторам потрібний об'єктивний аналіз інформації. Інвестори, розглядаючи можливість вкладення коштів у банк, спочатку аналізують різні варіанти його подальшого розвитку і лише потім приймають рішення. Чим точніше інвестор оцінить перспективи розвитку банку, тим більшу ціну він зможе заплатити. Як справедливо відзначають спеціалісти, застосування міжнародної практики розкриття інформації створює справедливі умови на ринку банківських послуг, відповідає інтересам банків, інвесторів і суспільства загалом [17, с. 20].

Високий рівень інтеграції економіки і фінансової системи України у світовий ринковий простір вимагає від вітчизняних банків бути відкритими для клієнтів. Вкладник має право отримати інформацію про все, що його цікавить. Це стосується, насамперед, інформації про кредитну ставку. Наприклад, якщо кредитна ставка 24%, то чому саме стільки, з чого вона складається? Чому подешевшали депозити? Цікавить вкладників і характер оцінювання річних звітів та сайтів банків, наскільки вони інформаційно насичені. Важливо вкладникам володіти інформацією про власників – бенефіціарів банків.

У 2008 р. НБУ вперше опублікував списки власників 174 банків і пообіцяв продовжувати давати таку інформацію регулярно. Інформація, оприлюднена НБУ, виявилася поверховою і стосувалася власників лише окремих банків. Акціонерами більшості зі 174 кредитних установ так і залишилися юридичні особи, частина яких зареєстрована в офшорах. При цьому 14 банків узагалі не надали інформацію про власників [18]. Експерти, позитивно оцінюючи нововведення регулятора, водночас відзначають, що подальшого розкриття реальних власників банків не відбудеться.

За словами А. Шаповалова, регулятор виявляє кінцевих власників при реєстрації банку, але при подальших його перепродажах неможливо відстежити, хто саме стоїть за покупцями. О. Кіресь раніше пообіцяв надавати вкладникам дані про кінцевих власників банків аж до четвертого коліна. Отже, у найближчий час цю проблему не буде вирішено.

Для виявлення справжнього власника банку необхідні зміни на законодавчому рівні. Але навряд чи це можливо, тому що майже всі реальні власники банків перебувають у Верховній Раді і більшість із них не зацікавлені у своїй ідентифікації як власника того чи іншого банку [19, с. 58].

Відсутність достовірної інформації про власників створює значні ризики для окремих банків та загрожує стабільності банківської системи України як такої. Банки з невідомими власниками можуть відкрити шлях для відмивання грошей чи проведення непрозорих операцій і створити проблеми з притягненням їх власників до відповідальності. Також імовірно, що такі банки так само безкарно створюватимуть шахрайські схеми необмеженого залучення коштів населення. Непрозорість банківської системи створює додаткові ризики для будь-якої інвестиції в Україну, призводить до встановлення дуже високих відсоткових ставок за користування кредитами.

Щоправда, за останні роки спостерігається щорічне зростання рівня інформаційної прозорості українських банків. За даними фінансових експертів, середній показник прозорості вітчизняних банків у 2006 р. становив 42%, у 2007 р. – 41% [20, с. 8].

Це підтверджують і дані досліджень, проведеного у 2008 р. українською аналітичною компанією «Агентство фінансових ініціатив» спільно зі Службою рейтингів корпоративного управління міжнародного рейтингового

агентства Standard&Poor's. Дослідження охопило 30 вітчизняних банків, найбільших за обсягом чистих активів за станом на 1 липня 2008 р.

Дослідження ґрунтувалося на методології, розробленій Службою рейтингів корпоративного управління Standard&Poor's. У її основу покладено принцип повного та своєчасного розкриття всієї суттєвої для інвесторів та інших зацікавлених осіб (аналітиків, клієнтів тощо) інформації. Критерії дослідження було поділено на три блоки: «Структура власності та корпоративна структура», «Фінансова та операційна інформація», «Структура та процеси спостережної ради й менеджменту». Загалом, рівень інформаційної прозорості банку визначався у відсотках від максимально можливого рівня її розкриття як за переліком критеріїв, так і в цілому.

За даними останніх досліджень, індекс інформаційної прозорості українських банків за 2008 рік зріс із 41 до 44,9%. Як відзначають експерти, банки почали більш повно розкривати інформацію про структуру власності та корпоративну структуру. Якщо в попередніх дослідженнях рівень розкриття фінансової та оперативної інформації в середньому дорівнював 46,5% балів, то у 2008 р. – 49,1% [21, с. 31]. При цьому, низький рівень розкриття має інформація про структуру і процеси спостережної ради та менеджменту – 32,9%. Хоча цей показник, усе ж таки, є трохи вищим, ніж у 2007 р.

Покращення відбулося за всіма блоками розкриття інформації та всіма джерелами інформації, які визначені методологією даного дослідження. Однак поточне значення індексу свідчить про те, що середній рівень прозорості залишається невисоким і приблизно у два рази поступається аналогічним показникам провідних міжнародних кредитно-фінансових організацій.

Позитивна динаміка індексу інформаційної прозорості пов'язана переважно з тим, що більшість банків, включених до дослідження, обрали курс на підвищення прозорості. Банківська система України загалом дійшла розуміння економічної вигоди публічного розкриття інформації. Про це свідчить той факт, що багато банків включили до своїх планів та бюджетів на 2009 рік заходи щодо підвищення прозорості.

Розвитку інформаційної прозорості у вітчизняній кредитно-фінансовій системі мають сприяти два закони. Перший – Закон України «Про акціонерні товариства» [22] – усуває поділ акціонерних товариств на відкриті та закриті. Виходячи зі світової практики, поділятися вони будуть лише на публічні та приватні акціонерні товариства, а це передбачає обов'язкове розкриття інформації про акціонерні товариства. Нововведенням Закону є те, що публічне акціонерне товариство зобов'язане мати власну веб-сторінку в мережі Інтернет, на якій розміщується інформація, що підлягає оприлюдненню відповідно до законодавства. Публічні компанії додатково розкриватимуть інформацію про свою діяльність на основі міжнародних стандартів бухгалтерського обліку. Крім того, зазначені товариства повинні розкривати інформацію на біржі, де вони пройшли процедуру лістингу.

Другий – це Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення на ринку цінних паперів» [23]. Цей закон передбачає серйозні санкції за нерозкриття або несвоєчасне розкриття інформації емітентами цінних паперів, що має стимулювати останніх до дотримання норм чинного законодавства.

Особливої уваги заслуговує аналіз розвитку банківської системи на основі зміцнення як різноманітних зовнішньоекономічних стосунків, так і взаємозв'язків усередині самої системи, розвитку міжбанківських розрахунків. Міжбанківські розрахунки включають у себе систему здійснення і регулювання платежів за грошовими внесками і зобов'язаннями, які виникають між банківськими установами у процесі їх діяльності. удосконалення цієї системи вирішується шляхом створення і розвитку електронної системи міжбанківських розрахунків.

Міжбанківські розрахунки в Україні нині можуть здійснюватися через систему електронних платежів, через власну внутрішньобанківську платіжну систему, через прямі кореспондентські відносини між комерційними банками. Електронні міжбанківські розрахунки – це розрахунки із застосуванням електронних засобів одержання, передачі, обробки та захисту інформації.

У міжбанківських безготівкових розрахунках важлива роль належить кореспондентським відносинам, що зумовлюють ведення кредитними установами кореспондентських рахунків. Такий рахунок один банк відкриває в іншому банку для обліку розрахунків, що виконує одна кредитна установа за дорученням і на кошти іншої кредитної установи на підставі укладеного між ними кореспондентського договору. Кореспондентський договір є угодою між двома або декількома кредитними установами про здійснення платежів і розрахунків однією з них за дорученням і на кошти іншої. Кореспондентські рахунки бувають двох видів: рахунок «НОСТРО», що означає «наш рахунок у Вас» і рахунок «ЛОРО» – «Ваш рахунок у нас». Ці рахунки можуть відкриватися в односторонньому порядку і на взаємній основі.

Прагнучи до світових стандартів, Україна розвиває не лише систему розрахунків банків, а й їх інфраструктуру: зростає кількість філій, з'являються банкомати, пункти видачі готівки (ПВГ), електронні термінали тощо. Щоправда, цей процес у 2009 р. дещо припинився у зв'язку з кризою.

Отже, отримані наукові результати дослідження свідчать про те, що:

- банківська система є складним економічним поняттям і потребує детального подальшого вивчення;
- банківська система більшості країн світу, зокрема України, не є досконалою і не здатна в повній мірі протистояти впливу фінансовій кризі;
- вітчизняна банківська система перебуває у стадії формування і потребує до себе значної уваги;

- на сьогодні не існує єдиної точки зору щодо розуміння сутності понять «банківська система», та «банк»;
- незважаючи на значну кількість праць з даної проблеми, опублікованих за останній період, чимало питань залишаються дискусійними, потребують подальших наукових досліджень і глибокого вивчення;
- створення ефективної банківської системи в сучасних умовах залишається надзвичайно важливим напрямом не лише теорії, а й практики її функціонування;
- від добре налагодженої банківської системи значною мірою залежить ефективність функціонування фінансового ринку й економіки загалом.

Основними завданнями та перспективними напрямками розвитку банківської системи й удосконалення її структури, на наш погляд, повинні бути:

- прийняття стратегії розвитку вітчизняної банківської системи на довгостроковий період, виходячи із принципів, закладених у рекомендаціях Базельських комітетів I та II;
- прискорення процесу забезпечення банківської системи всією необхідною законодавчою і нормативною базою;
- підвищення рівня надійності, відкритості та прозорості механізмів функціонування банківської системи, розкриття потрібної інформації, закладеної в нормативних документах НБУ;
- запровадження в банківській системі міжнародних принципів і правил управління та процедур нагляду, забезпечивши їх дотримання;
- сприяння підвищенню рівню капіталізації банків за допомогою їх злиття і поглинань;
- удосконалення системи управління банками з боку НБУ, відмова від надмірного опікування їх;
- сприяння розвитку малого і середнього бізнесу, середнього класу, який саме і є головним вкладником, готового віддати банку свої заощадження на розвиток інноваційних проектів.

Вирішення зазначених проблем має сприяти формуванню сучасної, прозорої та конкурентоспроможної банківської системи, здатної динамічно розвиватися, відповідати вимогам інноваційно-інвестиційній моделі економічного зростання.

Література

1. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Том третий / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. – Т. 25. – Ч. II. – 551 с.
2. Гроші та кредит: підручник / [М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та ін.]; за заг. ред. М. І. Савлука. – [4-те вид., перероб. і доп.] – К.: КНЕУ, 2006. – 744 с.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
4. Котляр Н. Ф. Кладовишество и нумизматика. – К.: Наукова думка, 1974. – С. 153.
5. Мочерний С. В., Мочерна Я. С. Політична економія: [Навч. посіб.] – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2007. – 684 с.
6. Словник сучасної економіки МАКМІЛЛАНА / Пер. з англ. – К.: АртЕк. – 2000. – 640 с.
7. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів / Л. М. Алексеєнко, В. М. Олексієнко. – Тернопіль: Астон, 2003. – 672 с.
8. Алешин В. Если государство начнет гарантировать потери вкладов в финучреждениях, то они начнут «сыпаться» / В. Алешин // Бизнес. – 2008. – № 31. – С. 60–63.
9. Івасів І. Б. Сучасний банк – в пошуку ідентичності / І. Б. Івасів // Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції до 30-ти річчя факультету банківського бізнесу Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль: Астон, 2008. – С. 45–47.
10. Артемьев А. А. Принципы функционирования социалистической банковской системы СССР в период с 1930 по 1987 год / А. А. Артемьев // Финансы и кредит. – 2008. – № 25 (313). – С. 70–75.
11. Новости. Важнейшей проблемой для украинской банковской системы является недостаток кадров / Новости // Фондовый рынок. – 2008. – № 28. – С. 13.
12. Документы Базельского комитета с банковского надзора «Методология основных принципов эффективного банковского надзора» // Вестник Банка России. – М., 2002. – № 23.
13. Меликьян Г. Г. Актуальные вопросы капитализации, устойчивости и конкурентоспособности российского банковского сектора / Г. Г. Меликьян // Деньги и кредит. – 2007. – № 7. – С. 10–14.

-
14. Скільки коштує банківська криза // *Контракти*. – 2008. – № 6. – С. 5.
 15. Розинский И. Иностранные филиалы и национальные интересы / И. Розинский // *Вопросы экономики*. – 2008. – № 5. – С. 36–50.
 16. Вісник НБУ. – 2008. – № 2. – С. 25; Бюлетень НБУ. – 2009. – № 3. – С. 54.
 17. Крилова Віра, Незнамова Аеліта. Прозорість банківської системи: світовий досвід та українські перспективи Віра Крилова, Аеліта Незнамова // *Банківська справа*. – 2007. – № 3. – С. 20–34 (С. 20).
 18. У чиїх руках наші банки // *Газета «20 хвилин»* від 29.01.2008.
 19. Пушкарев В. Нам придется пускать филиалы иностранных банков / В. Пушкарев // *Бизнес*. – 2005. – № 6. – С. 58–59.
 20. Романів Є. А банки – в тумані. Найбільші українські банки приховують дані про своїх власників / Євгенія Романів // *Експрес*. – 2007. – № 187. – С. 8.
 21. Сіржук Р. Інформаційна прозорість українських банків / Роман Сіржук // *Цінні папери України*. – 2008. – № 46. – С. 31.
 22. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 року № 0952 // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)* – 2008. – № 50–51, ст. 384. [Електронний ресурс] Режим доступу: – < <http://zakon1.rada.gov.ua>.
 23. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 15 грудня 2005 року // *Урядовий кур'єр*. – 2006. – 8 лютого. – Додаток «Орієнтир». – № 3. – С. 1–14.

Стаття надійшла до редакції 25 вересня 2009 р.